

TÜRKÇEDE “BAYAN-KADIN” İFADELERİNİN KULLANIM KARGAŞASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN ASSESSMENT ON CONFUSION OF USING THE EXPRESSIONS "FEMALE-MRS./MISS " IN TURKISH

*Büşra GÜVEN **

Özet

Hitap ve seslenme için kullanılan kelimeler günlük toplumsal hayatın en temel dil unsurlarından biridir. Sağlıklı bir iletişim için öncelikle doğru hitap ifadesinin seçilmesi gerekmektedir. Muhataba ve ortama uygun olmayan ifadeler genellikle iletişimin amacını geri planda bırakmaktadır. Bunun yanı sıra hitap ifadeleriyle cinsiyet bildiren kelimelerin birbirinin yerine kullanılması da problem teşkil etmektedir. Kadınlara hitap ederken veya onlardan bahsederken bayan kelimesinin kullanılmasına son yıllarda sosyal medyada, internet sitelerinde ve halk arasında sözlü veya yazılı tepkiler gösterilmektedir. Ancak tartışmalara bilimsel bir yön verebilmek için konunun akademik bir incelemeyle ele alınması zorunluluk hâline gelmiştir. Bu çalışmada erkek-kadın ve bay-bayan kelimeleri öncülüğünde oğlan-kız, bey-hanım, beyefendi-hanımefendi, dişi, karı, adam, hatun, erkeklik-kızlık gibi cinsiyet veya hitap ifade eden kelimelerin sözlük tanımları ve kullanım amaçları hakkında değerlendirme yapılmış; kelimelerin doğru kullanımları örneklerle açıklanmıştır. Değerlendirme sonucunda, yukarıda geçen kelimelerin hitap etme veya cinsiyet belirtme amacına bağlı olarak kullanım yerlerinin değiştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erkek, Kadın, Bay, Bayan, Hitap.

Abstract

The words used for addressing are one of the most basic language elements of daily social life. For a healthy communication, first of all, it is necessary to choose the right addressing expression. When expressions that are not suitable for the addressee and the environment, often purpose of the communication take a backseat. In addition to this, the use of address expressions and gender-declaring words interchangeably poses a problem. In recent years, verbal or written reactions have been shown on social media, websites and among the public to the use of the word lady when addressing or talking about women. However, in order to give a scientific direction to the discussions, it has become a necessity to deal with the subject with an academic examination. In this

* Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD Ankara / TÜRKİYE dursunbusraa@gmail.com ORCID: 0000-0003-1419-6289

study, under the leadership of male-female (kadın-erkek) and mr.-mrs./miss (bay-bayan) words, the dictionary definitions and usage purposes of words expressing gender or address such as boy-girl (oğlan-kız), gentleman-lady (bey-hanım), gentleman-lady (beyefendi-hanımefendi), female (dişi), slang word for woman (karı), guy, hatun, virility-maiden were evaluated; the correct use of words is explained with examples. As a result of the evaluation, it has been concluded that the above-mentioned words have changed depending on the purpose of addressing or specifying gender.

Keywords: Male, Female, Mr., Mrs./Miss, Address.

Giriş

Türkçe oldukça zengin bir dildir. Bir kelimenin birden fazla anlamı olduğu gibi, bir anlamı karşılayan birden fazla da kelime vardır. Bireyler dili toplumun geçmişten bugüne belirlediği kurallar çerçevesinde kişiselleştirerek ve zenginleştirerek kullanma imkânına sahiptirler. Toplumun bireyi yönlendirdiği gibi her birey de dili kullandıkça onun gelişimine ve değişimine yön verir.

İletişim hitap ile başlar. Etkili ve doğru bir iletişim için öncelikle kime hitap edileceği belirlenmeli, daha sonra o kişi veya grubu kapsayacak, tanımlayacak en uygun hitap ifadesi seçilmelidir. Hitap eden ve edilen kişinin birbirlerine karşı statüleri, cinsiyetleri, yaşları gibi faktörler bu noktada önem arz etmektedir (Alkan-Ataman, 2018). Genellikle seslenme, tanımlama veya saygı ifadesi olarak kullanılan hitaplar bu uygunluklar göz önüne alınmadığında yanlış anlaşılmalara sebep olabilmektedir. Örneğin günlük iletişimde “*Abla* bakar mısın?”, “*Bilader!*” gibi fazla samimiyet içeren hitaplar çoğu zaman olumsuz tepkileri de beraberinde getirebilmektedir. İletişimin sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi için ilk kural; hitap ifadelerinin ortama, kişiye, zamana ve kültüre uygun seçilmesidir.

Hitapların ne denli önemli olduğunun toplum genelinde fark edilmesiyle bireylerin kişisel farkındalıkları da artmıştır. İnsanlar gün içerisinde maruz kaldıkları hitapları bir süzgeçten geçirerek kimisini kabullenmekte, kimisini rahatsız edici bulmaktadır. Bu noktada bireysel duygu ve düşüncelerin birleşmesiyle çoğu kadının rahatsızlık duyduğu ve sıklıkla dile getirdiği bir durum ortaya çıkmıştır: Kadınlara “bayan” şeklinde hitap edilmesi veya kadınlar için “bayan” kelimesinin kullanılması. Bu kelimenin kullanıldığı anda derhal, “Bayan değil, kadın!” sloganıyla duruma tepki gösterilir olmuştur. Kimileri bu tepkinin yersiz olduğunu, fazla abartıldığını düşünmekte; kimileri tepkinin sebebini anlamamakta; kimileri de doğrusunu yanlışını bilmediği için konuya tamamen ilgisiz bakmaktadır. Bu sloganı bir hayat felsefesi hâline getirenler ise “10 adımda neden bayan dememeliyiz?”, “Bayan değil kadın demek için 5 neden!” gibi maddesel açıklamalarla çeşitli mecralarda seslerini duyurmaya çalışmaktadır. Kelimelerin kapsadığı anlam evreni, kullanım amacı, ortamı, muhatabı vs. öğrenilmeden, araştırılmadan, değerlendirilmeden bu konu hakkında fikir sahibi olmak ve hatta tepki göstermek doğru olmayacaktır.

Bu nedenle gündemi bu denli meşgul eden ‘bayan’ kelimesinin kullanımı, akademik bir incelemeyle ele alınması gereken bir konu hâline gelmiştir. Bu çerçevede ‘kadın ve bayan’ kelimelerinin öncülüğünde sık kullanılan bazı kelimelerin de incelenmesinde fayda olduğu düşünülmektedir. Bunlar “*erkek-kadın, oğlan-kız, bay-bayan, bey-hanım, beyefendi-hanımefendi, dişi, karı, adam, hatun, erkeklik-kızlık*” gibi anlamlarının ve kullanım amaçlarındaki farklılıkların tam olarak anlaşılamadığı kelimelerdir. Bu çalışmada bu kelimelerin sözlük tanımları ve toplumsal hayattaki kullanımları üzerinden inceleme ve değerlendirme yapılmıştır.

1. Yöntem

Çalışmada bayan ve kadın kelimelerinin öncülüğünde “*erkek-kadın, oğlan-kız, bay-bayan, bey-hanım, beyefendi-hanımefendi, dişi, karı, adam, hatun, erkeklik-kızlık*” kelimeleri de çeşitli sözlüklerdeki tanımlamaları üzerinden incelenmiş, tanımların ortak noktaları araştırmacı tarafından belirlenmiş ve kullanım amaçlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda yukarıdaki kelimeler *hitap ve seslenme amacıyla kullanılanlar, cinsiyet belirleme amacıyla kullanılanlar, tanımlama/bahsetme amacıyla kullanılanlar ve cinsel durum belirtenler* olarak tablolastırılmıştır. Bunlardan hitap ve seslenme amacıyla kullanılanlar, cümledeki kullanım yerleriyle birlikte gösterilerek örneklendirilmiştir. *Bayan* kelimesinin yanlış ve doğru kullanımları da örneklerle açıklanmıştır.

2. Bulgular

2.1. Erkek-Kadın

- *Erkek* “Yetişkin adam, bay, er kişi; insan, hayvan ve bitkilerin dişiye dölleyecek cinsten olanı; koca; sperma oluşturan organizma; sözüne güvenilir, mert; girintili ve çıkıntılı olarak bir çift oluşturan nesnelerden çıkıntılı olanı; sert, kolay bükülmez” (TDK, t.y.), “İnsan, hayvan ve bitkilerin dişi cinsini dölleyici olanı; her hayvanın erkeği; yetişkin adam; koca; cinsiyeti erkek olan; sözüne güvenilir, mert, dürüst; geçme işlerinde geçen parça, çıkıntısı olan; sert, kolay bükülmez.” (Ötügen, 2007, s. 1470), “İnsan, hayvan ve bitkilerin dişiye dölleyecek cinsten olanı; sperma oluşturan organizma; yetişkin adam; (kadına göre) koca, eş; özü, sözü doğru, sözüne güvenilir, mert, yiğit (kimse); kolay bükülmez, sert; girintili ve çıkıntılı olarak bir çift oluşturan nesnelerin çıkıntılısı.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 557), “Canlı varlıkların üreme bakımından ayrıldığı iki cinsten dişisini dölleyecek cinsten yaratılmış olanı, dişinin karşıt cinsi; bu cinsten olan; yetişmiş, delikanlılık çağından çıkmış adam; koca, zevç; iki parçadan meydana gelen kopça, çıtçıt, anahtar vb. şeylerde girintili parçanın içine giren çıkıntılı parça; mert, korkusuz, cesur.” (Ayverdi, 2006, s. 868) şeklinde tanımlanmıştır.

- *Kadın* “Erişkin dişi insan, hatun, hatun kişi, zen; analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri, becerileri olan; hizmetçi bayan; bayan” (TDK, t.y.), “Dişi cins insan, bayan, hanım; bekâreti gitmiş dişi insan; kadın olmanın gerektirdiği erdemleri üzerinde taşıyan; bayan anlamında seslenme ve unvan sözü.” (Ötüken, 2007, s. 2320), “Erişkin dişi insan; evlenmiş ya da kızlığını yitirmiş dişi insan; annelik ya da ev yönetimi yönlerinden gereken erdemleri, nitelikleri bulunan; kadına özgü, kadınla ilgili; hizmetçi; bayan gibi kullanılan bir san.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 852), “Erişkin duruma gelmiş dişi insan, karşıtı: erkek; bu cinsten olup evlenmiş veya bir erkekle beraber olmuş kimse; ev işleri ve ev yönetiminde aranan niteliklere sahip olan, temiz, idareli ve becerikli kimse; dişilik tarafı kuvvetli, dişi olmanın verdiği cinsi cazibeye sahip kimse; hanımlar için kullanılan unvan sözü; hanım, bayan anlamında hitap sözü; ev işleri gören yardımcı, hizmetçi.” (Ayverdi, 2006, 1505) şeklinde tanımlanmıştır.

Erkek kelimesi Eski Türkçe ér- (olmak, tam ve bütün olmak, yetişmek) fiiline yine Eski Türkçe +Ak ekinin gelmesiyle türemiştir. Kelimenin tespit edilen en eski kullanımı İrk Bitig’de (9. yy.) “erkek buzağı”, Divan-i Lugati’t-Türk’te (1073) “erkek takağı (horoz)” şeklindedir (Nişanyan, t.y.). Kadına ise ilk olarak Orhun Yazıtları’nda (735) “katun” şeklinde rastlanmaktadır: “Umay teg ögüm katun / Umay gibi annem hatun”, “Ögüm katun / annem hatun”, “Annem İlbilge katunug / annem İlbilge Katunug”, “ögüm katunug / annem hatunu”, “katun yok bolmış erti / hatun yok olmuştu” (Ergin, 2013; s. 52-53, 58-59, 68-69, 74-75, 106-107). Eski Türkçedeki kätün veya xätün “kraliçe, hakan eşi veya kızı” kelimesinden evrilmiştir (Nişanyan, t.y.). Her iki kelimenin de Türkçenin nitelikli ürünler verdiği en eski kaynaklarda dahi kullanıldığı görülmektedir.

Yukarıdaki tanımlara göre erkek;

1. Yetişkin adam,
2. Cinsiyeti erkek olan,
3. İnsan, hayvan ve bitkilerin dişiyi dölleyecek cinsten olanı,
4. Koca, eş,
5. Mert, cesur, yiğit, sözüne güvenilir kimse,
6. Girintili ve çıkıntılı çiftlerin çıkıntılı olan parçası,

Yukarıdaki tanımlara göre kadın;

1. Erişkin dişi insan,
2. Annelik veya ev yönetimi konusunda beceri ve nitelikli,
3. Hizmetçi bayan,
4. Evlenmiş veya bekâretini kaybetmiş bayan,
5. Dişilik cazibesine sahip olan bayan,
6. Seslenme ve hitap olarak kullanılan unvan açıklamalarıyla tanımlanabilir.

Her iki kelimenin tanımlarında da öncelikle dikkat çeken nokta bireyin erişkin/yetişkin olmasıdır. Erkek; bitki, hayvan ve insanların geneli için kullanılırken kadın; yalnızca insanlar için kullanılmaktadır. Kadın ve erkek kelimelerinin zaman içerisinde farklı anlamlar ürettiği de görülmektedir. Erkeğin “sözüne güvenilir, mert” anlamına gelen bir sıfat, kadının “hizmetçi kadın” anlamına gelen bir işçi tanımlamasına sahip olması dikkat çekmektedir. Erkeğin koca ve eş anlamı bulunurken kadında eş tanımı bulunmamaktadır. Kadında evlenmiş veya bekâretini kaybetmiş olmak açıklaması varken erkekte yoktur. Kadının seslenme ve hitap ifadesi olarak da kullanılabildiği görülürken erkekte buna benzer bir açıklama görülmemektedir.

2.2 (Oğul) Oğlan-Kız

- *Oğul* “ Erkek evlat, mahdum; bazı kelimelerin anlamını pekiştirmek için kullanılan bir söz; bir ana arıyla birlikte kovandan ayrılan, yeni yetişmiş arı topluluğu; yaşlı kimselerin genç erkeklerle söylediği bir seslenme sözü.” (TDK, t.y.), “Anne babaya göre erkek çocuk; hanedan ve soy adlarını belirtmek için kullanılır, bazı isim ve sıfatların anlamını pekiştirmek için arada kullanılır; yaşlı kişiler tarafından kendinden küçük erkeklerle hitap sözü olarak kullanılır; toplumsal hayat yaşayan bazı böceklerle özellikle arılarda ana arı ile birlikte kovandan ayrılan arı topluluğu; Teslisin ikinci kişisi, Hz. İsa, Tanrının oğlu; Ekinin art arda çıkardığı başak.” (Ötüken, 2007, s. 3592), “Erkek evlat; yaşlı kimselerin genç erkeklerle söylediği bir seslenme sözü; kimi sözcüklerin anlamını pekiştirmek için kullanılır; soy, aile bildirecek şekilde kimi soyadlarında yer alır; arıbeyi denilen bir ana arıyla birlikte kovandan ayrılan bir arı topluluğu.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 1161), “Cinsiyeti erkek olan evlat; erkek cinsten olan genç kimseler için kullanılan hitap sözü; sülale isimlerini belirtmek için kullanılır.” (Ayverdi, 2006, s. 2378) şeklinde;
- *Oğlan* “Erkek çocuk, yetişkin erkek, bacak, cinsel bakımdan erkeklerin zevkine hitap eden sapık erkek.” (TDK, t.y.) , “Cinsiyet ayrımı yapılmaksızın çocuk, evlat; cinsiyeti erkek olan çocuk, erkek çocuk; genç erkek; damat evi ile taraftarlarına verilen ad; cinsel bakımdan erkeklerin zevkine hitap eden sapık erkek çocuk.” (Ötüken, 2007, s. 3591), “Erkek çocuk; yetişkin erkek, delikanlı; iskambil kâğıdında üzerinde genç erkek resmi bulunan kâğıt; edilgin eşcinsel erkek çocuk, delikanlı ya da erkek.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 1160), “Erkek çocuk; yetişkin erkek, delikanlı; iskambilde üzerinde genç bir erkek resmi bulunan kâğıt; erkeklerin cinsi zevklerine hitap eden sapık erkek çocuk.” (Ayverdi, 2006, s. 2378) şeklinde;
- *Kız* “Dişi çocuk; üzerinde kadın resmi bulunan iskambil kâğıdı; dişi cinsten birine daha yaşlı biri tarafından kullanılan bir seslenme sözü.” (TDK, t.y.), “Cinsiyet bakımından dişi olan çocuk veya genç kız çocuk; genç veya yaşlı olmasına rağmen evlenmemiş, bekâreti gitmemiş bayan; anne ve babasına göre ele alındığında kadın; kadın cinsten diğerine göre daha küçük yaşta

olan kimse; geline ve gelin tarafına ait; evlerde çocuk bakımı, temizlik gibi işlerde çalıştırılan genç bayan; (insan için) dişi cinsiyetli olan, dişi; (bayan için) henüz kızlığı bozulmamış olan; kız oğlan kız; yaşlı bir kimse tarafından küçük yaştaki dişi cinsten kimseye hitap sözü; (erkek için) sevdiği veya flört ettiği kız.” (Ötüken, 2007, s. 2656), “Dişi çocuk; cinsel ilişkide bulunmamış dişi; kadınlar arasında bir seslenme sözü olarak ya da dişi cinsten birine daha yaşlı biri tarafından seslenirken kullanılır; kız arkadaş, sevgili.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 963), “Dişi cinsten olan evlat; dişi cinsten çocuk yaşta kimse; evlenmeye aday dişi insan; bir erkekle ilişkide bulunmamış dişi, bakire, kız oğlan kız; dişi cinsten olan genç kimseler için kullanılan hitap sözü; ev işlerine bakan dişi cinsten çocuk veya genç kız.” (Ayverdi, 2006) olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıdaki tanımlara göre oğul;

1. Erkek evlat / erkek çocuk,
2. Soy veya sülale bildirmek için kullanılır,
3. Genç veya kendinden küçük erkeklere seslenme sözü,
4. Bir arı topluluğunu ifade etmek için kullanılan söz,
5. Kelimelerin anlamını pekiştirmek için kullanılan söz,

Yukarıdaki tanımlara göre oğlan;

1. (Cinsiyet fark etmeksizin) Evlat,
2. Erkek evlat / çocuk,
3. Genç erkek,
4. Damat tarafına verilen ad,
5. Erkeklerin cinsel zevkine hitap eden sapık erkek,
6. İskambil kâğıdında erkek resmi bulunan kâğıt,

Yukarıdaki tanımlara göre kız;

1. Dişi çocuk, genç kız çocuk, dişi evlat,
2. Yaşı fark etmeksizin evlenmemiş ya da bekâreti gitmemiş dişi birey (kız oğlan kız),
3. Anne ve babaya göre kadın,
4. Genç veya kendinden daha küçük kadınlara seslenme sözü,
5. Gelin tarafına verilen ad,
6. Erkeğe göre sevdiği dişi birey,
7. Ev işlerinde çalıştırılan genç dişi birey,
8. İskambil kâğıdında kadın resmi bulunan kâğıt açıklamalarıyla tanımlanabilir.

Sözlüklerdeki tanımlara göre kız ve oğul/oğlan kelimeleri öncelikle, çocukların ve (anne babaya göre) evlatların cinsiyetlerini belirtmekte kullanılmaktadır.

‘Oğ-‘ (doğurmak) kökünden ‘oğul’ (doğmuş olan) kelimesinin oluştuğu düşünülmektedir. Oğlan ise ‘oğul’ ve çokluk bildiren ‘-an’ ekinin birleşiminden meydana gelmiştir (Kubbealtı, 2006). Ergin’e göre (2013) oğul “oğul, çocuk, evlat oğlan” şeklinde hem cinsiyetten bağımsız olarak çocuk hem de sadece erkek çocuk anlamındadır. Oğlan da yine cinsiyetten bağımsız olarak ‘oğul’un çoğulu yani ‘çocuklar, evlat’ anlamındadır. Ancak günümüzde halk arasında oğlan, erkek çocukların cinsiyetini ifade etmek için kullanılmaktadır. Sözlüklerdeki tanımlara da daha çok bu kullanım yansımıştır.

“Kız” ve “oğul/oğlan” kelimelerinin her ikisiyle de en eski Türkçe kaynak olan Orhun Yazıtları’nda (735) karşılaşılmaktadır. “Tabgaç budunka beglik kız oğlın kul boldı, işilik kız oğlın küng boldı / Çin milletine beylik erkek evladı kul oldu, hanımlık kız evladı carıye oldu.” (Ergin, 2013; s. 42-43); “Üze kök tengri asra yağız yir kılındukda ikin ara kişi oğlu kılınmış. / Üste mavi gök, altta yağız yer kılındıkta ikisi arasında insanoğlu kılınmış.” (Ergin, 2013; s. 40-41); Türgiş Kagan kızın ertingü ulug törün oğluma alı birtim. / Türgiş kağanının kızını fevkalade büyük törenle oğluma alı verdim.” (Ergin, 2013; s. 92-93) cümleleri kelimelerin Orhun Yazıtları’ndaki kullanımlarına örnektir.

Oğul ve *oğlan*ın cinsiyet belirtme amacıyla kullanılması yanı sıra *oğul* seslenme ve hitap amacıyla da kullanılabilir. Aynı şekilde kız da cinsiyet belirtmekle beraber seslenme ve hitapta kullanılabilir. Kızın (yaşa bağlı olmaksızın) evlenmemiş veya bekâreti gitmemiş dişi birey anlamı bulunmaktadır. Kızın da *kadın* gibi evde hizmet eden anlamı olduğu göze çarpan bir başka açıklamadır.

2.3. Bay-Bayan

- *Bay* “Erkeklerin ad veya soyadlarının önüne getirilen saygı sözü; erkek.” (TDK, t.y.), “Zengin, varlıklı, ağa; ulu, kibar, soylu; temiz; bir şeye ihtiyaç duymayan, müstağni; kutlu; geniş; bey ve efendi anlamında erkeklerle verilen bir unvan; adı bilinmeyen erkeklerden bahsederken veya onlara hitap ederken kullanılan bir seslenme sözü.” (Ötüken, 2007, s. 508), “Erkek adlarının ya da soyadlarının başına getirilen, kişinin erkek olduğunu belirten bir san, eş; erkekler için ad yerine de kullanılır; saygılı ya da resmi konuşmada ‘efendi’, ‘bey’ yerine kullanılır.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 224), “Bey ve efendi anlamında erkek isimlerinin önüne getirilen unvan sözü; erkek, bey” (Ayverdi, 2006, s. 306) şeklinde tanımlanmıştır.
- *Bayan* “Kadınların ad veya soyadlarının önüne getirilen saygı sözü; kadın; eş, karı; kadınlara bir seslenme sözü” (TDK, t.y.), “Hanım ve hanımefendi anlamında unvan; kadınlara seslenme sözü.” (Ötüken, 2007, s. 509); “Kadın adlarının ya da soyadlarının başına getirilen, kişinin kadın olduğunu belirten bir san, eş, hanım; kadınlar için ad yerine kullanılır; saygılı ve resmi konuşmada hanımefendi yerine kullanılır.” (Püsküllüoğlu,

1999, s. 225), “Kadın isimlerinden önce getirilen saygı sözü, hanım; kadın, hanım.” (Ayverdi, 2006, s. 306) olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıdaki tanımlara göre bay;

1. Erkek ad ve soyadlarından önce kullanılan saygı sözü,
2. Adı bilinmeyen erkekler için ad yerine kullanılan söz,
3. Bey ve efendi anlamında saygı sözü,
4. Erkeklere bir seslenme sözü,
5. Zengin, varlıklı,
6. Erkek,
7. Eş,

Yukarıdaki tanımlara göre bayan;

1. Kadın ad ve soyadlarından önce kullanılan saygı sözü,
2. Adı bilinmeyen kadınlar için ad yerine kullanılan söz,
3. Hanım ve hanımefendi anlamında kullanılan saygı sözü,
4. Kadınlara bir seslenme sözü,
5. Kadın,
6. Eş açıklamalarıyla tanımlanabilir.

Bay, Eski Türkçede “zengin, soylu” anlamındadır (Nişanyan, t.y.). Kelimenin tespit edilen en eski kullanımı Orhun Yazıtları’nda (735) “çıgañ bodun bay kıldım / fakir kavmi zengin ettim” şeklindedir (Ergin, 2013). *Bayan* ise Yeni Türkçede bay kelimesinden keyfi olarak türetilmiştir ancak Türkçenin herhangi bir döneminde ‘-an’ ekinin dişilik eki olarak kullanıldığı görülmemektedir (Nişanyan, t.y.; Ayverdi, 2006). Buna rağmen *bayan* kelimesi cinsiyet belirtme yükümlülüğü olmadan kadınlar için kullanılan bir hitap ve saygı ifadesi olarak kalıplaşmıştır. *Bay* ve *bayan*, yalnızca hitap edilen cinsin erkek veya kadın olması sebebiyle cinsiyet anlamı barındırır.

Sözlük tanımlarında *bay* ve *bayan* kelimelerinin bireylerin ad veya soyadlarının önüne getirilerek saygı göstermek amacıyla kullanıldığının ifade edildiği görülmektedir. Kelimelerin adların önünde kullanılması durumu toplumsal iz düşümde çok yaygın değildir: Bayan Büşra, Bay Mert gibi. Soyadların önünde kullanımıyla ise daha çok akademik ve resmi ortamlarda karşılaşılmalıdır: Bayan Güven, Bay Güven gibi.

Bu bilgilere ek olarak Kubbealtı Lugatı *bay* kelimesinin nereden geldiğinin bilinmediği, ‘zengin’ anlamındaki *bay* ile ilgisinin şüpheli olduğu ve *bey* anlamında kullanılmasının doğru olmadığı bilgisini vermiştir (2006).

Bay ve *bayanın* bir seslenme / hitap amacıyla kullanıldığı bilgisi tanımlarda yer almaktadır. Bir kişinin, ismini bilmediği bir kadına herhangi bir sebeple seslenirken “*Bayan!*” demesi buna örnektir. *Bayanın* toplumda bu amaçla sıklıkla kullanıldığı ancak *bayın* -neredeyse hiç- bu amaçla kullanılmadığı aşikârdır.

2.4. Bey-Hanım

- *Bey* “Erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü; erkek özel adları yerine kullanılan bir söz; eş, koca; as; erkek sıfatlarının hemen arkasına eklenir; aşğın çukur yüzünün arkasındaki yumru bölge; küçük bir toplumun veya küçük bir devletin başkanı; komutan; zengin, ileri gelen kimse, bay.” (TDK, t.y.), “Erkek; erkek adlarından sonra kullanılan unvan ve saygı sözü, efendi; erkeklere seslenmek ve onları çağırmak için adları yerine kullanılan hitap sözü; kadının eşi, koca; bir yörenin ileri gelen kişisi, zengin, eşraftan kişi; iskambil kâğıtlarında birli; beylik adı verilen küçük devlet başkanı; komutan.” (Ötüken; 2007, s. 570), “Erkek adlarının sonuna getirilen bir saygı sanı; erkek kimseyi belirtir ve kimi zaman erkekler için ad gibi de kullanılır; koca, eş; saygılı konuşmada efendi yerine geçer; iskambil kâğıtlarında birli, as; bir beyliğin başında bulunan, beyliği yöneten kimse; komutan; ileri gelen kimse, parası ve malı çok olan, varıl, zengin.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 246), “Bir beyliğin, küçük bir devletin başında bulunan kimse, emir, prens; ileri gelen nüfuzlu kimse, eşraf; efendi, sahip; Türk devletlerinde ileri gelen devlet adamlarına verilen unvan; erkek isimlerinin sonuna eklenen saygı sözü; erkek; koca; iskambil kâğıtlarında birli.” (Ayverdi, 2006, s. 347) şeklinde,
- *Hanım* “Kız ve kadınlara verilen unvan, bayan; kadın, eş; toplumsal durumu, varlığı iyi olan, hizmetinde bulunulan kadın; kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan.” (TDK, t.y.); “Kadın veya kızlara verilen unvan veya saygı sözü, bayan; hitaplarda saygı için kadın isimlerinden sonra kullanılan nezaket ve saygı sözü; eş, karı; hizmetinde bulunulan kadın; kadınlığın bütün iyi niteliklerini kendinde toplayan.” (Ötüken, 2007, s. 1866), “Kız ve kadınlara verilen san, bayan; eş, karı; yanında, evinde çalışılan kadın, evin bayanı; kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 716), “(Kibar konuşmada) kadın; eş, karı, zevce; hizmetinde bulunulan kadın; kadınlar için kullanılan unvan ve hitap sözü; aile ve ev kadınlığında aranan vasıflara sahip kimse.” (Ayverdi, 2006, s. 1173) olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıdaki tanımlara göre bey;

1. Erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü,
2. Erkek adlarının yerine kullanılan söz,
3. Komutan, başkan, ileri gelen kimse,
4. Koca, eş,
5. Zengin varlıklı kişi,
6. İskambil kâğıtlarından birine verilen ad,

Yukarıdaki tanımlara göre hanım;

1. Kızlar ve kadınlar için adlarından sonra kullanılan bir saygı sözü,
2. Hizmetinde bulunulan / evinde çalışılan kadın,

3. Karı, eş,
4. Kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan kimse açıklamalarıyla tanımlanmaktadır.

Tanımlarda *bey* ve *hanımın* kişi adlarından sonra kullanılan saygı ifadeleri olmaları ön plana çıkmaktadır. *Beyin* de *bay* gibi zengin ve varlıklı anlamı barındırdığı görülmektedir. Ancak Nişanyan’a göre *bay*, *bey* kelimesinden serbest çağrışımla türemiştir ve zengin anlamındaki *bayla* anlam açısından alakası yoktur (2007, s. 68).

Rivayete göre Moğol hükümdarı Cengiz Han halkına hitap ederken “Ben hanlar hanı Cengiz Han, hepinizin hanıyım.” dedikten sonra eşini göstererek “Bu da benim Han’ım” demiş ve *hanım* kelimesi han kökünden türemiştir.

Hanım tanımında dikkat çeken bir nokta hem *kadınlar* hem de *kızlar* için kullanılan ortak bir ifade olmasıdır. *Hanım* yalnız başına kullanıldığında “*Hanım*, ne zaman gidelim?” örneğinde olduğu gibi eş, karı anlamı taşımaktadır. Nezaket ifade etme amacıyla ise, özel isimle birlikte kullanılması gerekir (İmamova, 2010); örneğin “Ayşe *Hanım* gelmedi.”

2.5. Beyefendi-Hanımfendi

Hanım ve *bey* kelimelerine Yunanca kökenli ‘efendi’ (avthéntis) kelimesinin eklenmesiyle *hanımfendi* ve *beyefendi* kelimeleri türetilmiştir.

- *Beyefendi* “Saygı belirtmek için erkek adlarının sonuna getirilen veya bu adların yerine kullanılan san, terbiyeli.” (TDK, t.y.), “Saygı ifadesi olarak erkek isimlerinin yerine kullanılan söz; erkeklere saygılı biçimde seslenme sözü.” (Ötüken, 2007, s. 572), “Saygılı konuşmada erkek adlarının sonuna getirilen ya da erkekler için ad yerine kullanılabilen san.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 247), “Saygı ifadesi olarak erkek isimlerinin sonuna getirilen veya erkek ismi yerine kullanılan unvan; erkekler için kullanılan ve saygı ifadesi taşıyan hitap sözü.” (Ayverdi, 2006, s. 349) şeklinde,
- *Hanımfendi* “Saygı bildirmek için kadın adlarının sonuna getirilen veya adların yerine kullanılan söz.” (TDK, t.y.), “Aşırı saygı göstermek için kadın isimlerinden sonra getirilen veya onların isimlerinin yerine kullanılan hitap sözü.” (Ötüken, 2007, s. 1866), “Üstün bir saygı göstermiş olmak için kadın adlarının sonuna getirilir; adını bilmediğimiz ya da bildiğimiz bir bayana hitap ederken ad yerine kullanılır; kadınlığın bütün iyi, üstün niteliklerini taşıyan hanım.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 716), “Kibar konuşmada saygı ifadesi olarak kadın isimlerinden sonra getirilen veya ismin yerine kullanılan unvan sözü; kadınlar için kullanılan, hanımdan daha saygılı hitap sözü.” (Ayverdi, 2006, 1174) olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıdaki tanımlara göre beyefendi;

1. Erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü,
2. Erkek adlarının yerine kullanılan söz,

3. Erkeklerle seslenmek için kullanılan bir saygı sözü,
4. Terbiyeli,

Yukarıdaki tanımlara göre hanımefendi;

1. Kadın adlarından sonra kullanılan saygı sözü,
2. Kadın adlarının yerine kullanılan söz,
3. Aşırı / üstün bir saygı gösterme ifadesi olarak kullanılan hitap,
4. Kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan kimse açıklamalarıyla tanımlanabilir.

Her iki kelime de hitap ederken daha fazla saygı göstermek amacıyla kullanılmaktadır. Ancak bir noktada birbirinden farklı anlam merkezlerine yöneledikleri görülmektedir: Beyefendi davranış belirtisi olarak *terbiyeli-efendi* anlamı, hanımefendi ise bir tutum belirtisi olarak *iyi olma ve iyilik* anlamı kazanmıştır. Bu anlamlardan hareketle bir erkeğin “beyefendi olmadığı” bilgisi onun “terbiyesiz, edepsiz olduğu”; bir kadının “hanımefendi olmadığı” bilgisi onun “nahış, huysuz, hırçın vb. gibi kötü tutumlara sahip olduğu” anlamlarını doğurmaktadır.

1935 Soyadı Kanununda “Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri gibi lakap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar, kanunun karşısında ve resmi belgelerde yalnız adlarıyla anılırlar.” (Resmi Gazete, 1934) şeklinde bir maddenin yer almasından sonra hitap konusunda bir arayışa girilmiştir. Bu sebeple Fransızcadaki ‘madame’ (madam) ve ‘monsieur (mösyö)’e, İngilizcedeki ‘lady’ (leydi) ve ‘gentleman (centilmin)’a anlam karşılığı olarak görülen *bay* ve *bayan* kelimelerinin kullanımı toplumda yer edinmeye başlamıştır.

Hanımın tanımında kelimenin hem kadınlar hem de kızlar için kullanılan bir unvan olduğu bilgisi verilmiş, *hanımefendinin* tanımında bu açıklama tekrardan yapılmamıştır. Ancak kelimenin tüm dişi bireylere hitap etmek veya seslenmek için kullanılması toplumun geneli tarafından “risksiz”, “kibar” ve “saygılı” bir ifade olarak kabul görmektedir.

2.6. Dişi

- *Dişi* “Yumurta oluşturan veya yavru doğuran (birey); erkeği tarafından döllenecek biçimde oluşmuş (hayvan veya bitki); kadın” (TDK, t.y.), “Döllenebilir hücreler üreten ve bu dölllenmiş yumurtaları içinde barındıran birey; kadın; kadına özgü.” (Ötüken, 2007, s. 1244), “Yumurta oluşturan, erkekçe döllenebilen, yavru doğuran (birey); hayvan ve bitkilerin erkeğince döllenecek biçimde oluşmuş cinsi; kadın; kadın olana özgü.” (Püsküllüoğlu, 1999, s. 471), “Canlıların üreme bakımından ayrıldığı iki cinsten erkeği tarafından döllenecek ve neslini üretecek biçimde yaratılmış olanı, erkeğin karşıt cinsi; bu cinsten olan; kadın; kadın çekiciliğine sahip, cinsi cazibesi olan.” (Ayverdi, 2006, s. 723) şeklinde tanımlanmıştır.

Cinsiyeti tanımlamada kullanılan bir diğer ikili ise dişi ve erkektir. Dişi kelimesi kız ve kadın kavramlarının tanımlanmasına yön verir. Kız, dişi çocuk olarak; kadın, dişi yetişkin olarak tanımlanmaktadır. *Dişinin* daha çok hayvanların ve bitkilerin cinsiyetlerini belirtmek amacıyla kullanıldığı, insanlarda *kadın* veya *kızın* tercih edildiği görülmektedir. Bu cinsiyetin zıddı olan *erkek*te ise böyle bir durumla karşılaşılmemakta, hem hayvan ve bitkilerde hem de insanlarda ortak olarak kullanılmaktadır (Aydın, 2018).

2.7. Karı, Adam, Hatun

- *Karı* “Bir erkeğin evlenmiş olduğu kadın, eş refika, zevce; kadın; yaşlı, ihtiyar.” (TDK, t.y.),

Karı, cinsiyet belirtme amacıyla kullanılmaz. İkili ilişkilerdeki eşlik durumunu belirtme anlamında kullanılması normaldir ancak bir kadından bahsederken kelimenin tek başına kullanılması, toplumda kabalık olarak görülmekte ve argo kelimeler sınıfında değerlendirilmektedir.

- *Adam* “insan; erkek kişi; birinin yanında bulunan ve işini yapan kimse; birinin yararlandığı, kullandığı kimse; daima birinin yanında olan, onu destekleyen, isteklerini yerine getiren kimse; görevli kimse; iyi huylu, güvenilir kimse, bir alanı benimseyen kimse; eş, koca” (TDK, t.y.) olarak tanımlanmaktadır.

Kelime Arapça âdem kökünden gelmektedir. Kelimenin ilk açıklamasında ‘insan’, ikici açıklamasında ‘erkek kişi’ ifadeleri yer almaktadır. Türk toplumunun ataerkil bir yapıya sahip olmasından dolayı insan olmak, adam olmakla eşdeğer kabul edilmiş ve bu durum dile yansımıştır (Güden, 2006). *Kadının* hizmet gören anlamı olduğu gibi *adamin* da birilerinin işini gören, yapan anlamı bulunmaktadır. Kelime toplumda erkekler için kullanılmakla beraber hitap ve cinsiyet belirtme maksatlı kullanılmamaktadır. Birinden bahsederken, betimlerken veya tanımlarken genellikle erkekler için kullanılan bir kelimedir. ‘Eş’ anlamına da sahip olan *adam*, “Benim adam erkenden kalkar.” örneğindeki gibi tanımlama-bahsetme cümlelerinde kullanılabilir. “Adam gibi adam”, “adamin dibi”, “ademoğlu” gibi kelime gruplarında ise cinsiyet gözetilmez.

- *Hatun* “kadın; bayan, hanım; eş, zevce; yüksek makamdaki kadınlara ve hakan eşlerine verilen unvan” (TDK, t.y.), “Hakan eşlerine veya yüksek seviyeli görevlilerin eşlerine verilen unvan, hakan eşi, kraliçe; kadın, bayan, hanım; karı, eş zevce.” (Ötüken, 2007, s. 1900) olarak tanımlanmaktadır.

Hatunun “kraliçe, hakan eşi” anlamı yanında kadın, hanım, eş, bayan gibi kelimelerin hepsini kapsayan geniş bir anlam evreni olduğu göze çarpmaktadır. Bu sebeple hitap, seslenme ve tanımlama-bahsetme amaçlarının hepsinde *hatun* kullanılabilir.

Genellikle şehir yaşamından uzakta erkeklerin eşlerine *karı, kadın, avrat*; kadınların da eşlerine *herif, adam* gibi kelimelerle hitap etmeleri normal karşılanmaktadır (Alkan-Ataman, 2018). Ancak şehir yaşamında ve özellikle genç nesilde bu kullanımın yaygın olmadığı düşünülmektedir.

2.8. Erkeklik-Kızlık

- *Erkeklik* “Erkek olma durumu; yiğitlik; bir erkeğin fizyolojik olarak görevini yerine getirme gücü.” (TDK, t.y.),
- *Kızlık* “Cinsel ilişkide bulunmamış bayanın durumu, erdenlik, bakirlik, bekâret, bikir; bir kadının evlenmeden önceki yaşantısıyla ilgili, o döneme özgü; üvey kız.” (TDK, t.y.) olarak tanımlanmaktadır.

Kızlığa eş değer olarak *oğlanlık* kelimesinin var olması ve “Cinsel ilişkide bulunmamış erkeğin durumu.” şeklinde bir anlamı olması beklenirken TDK’de böyle bir kelime tanımı yoktur. Bu sebeple eş değer kelime olarak *erkeklik* ele alınmaktadır. *Kızlığın* tam aksine cinsel ilişkideki görevini yerine getirmesi, *erkeklik* tanımının maddelerinden biridir. Bu durum eş değer iki kelimenin birbirinden farklı anlam çerçevelerinde yoğunlaştığını göstermektedir.

Batı dillerinde kadın ve erkeğin evli veya bekâr olmasına göre kullanılan hitap ifadeleri değişmektedir. Türkçede böyle bir ayrım yoktur. Ancak bireylerin cinsel geçmişlerinin cinsiyet ve hitap ifadelerinin anlam evreni üzerinde belirleyici bir role sahip olduğu incelemeler sonucunda göze çarpmaktadır. *Kızlık* tanımındaki önemli nokta da “evlenmemiş olmak” değil, “cinsel birliktelik yaşamamış olmak”tır. Hatta bu durumu belirtmek için halk arasında *kızoğlan* veya *kızoğlankız* şeklinde kullanılan başka bir kelime de bulunmaktadır. *Kızlık*, kızlık soyadı gibi “evlenmeden öncesiyle ilgili” şeyleri de ifade etmektedir.¹

3. Tartışma

Kadın ve bayan kelimelerinin öncülüğünde *erkek-kadın, oğlan-kız, bay-bayan, bey-hanım, beyefendi-hanımefendi, dişi, karı, adam, hatun, erkeklik-kızlık* kelimelerinin tanımları ve kullanım alanları incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

Erkek ve *kadın* cinsiyet, *bay* ve *bayan* ise hitap ifade eder. *Kız* ve *oğlan* da cinsiyet belirtmekle beraber kadın ve erkek cinslerinin çocuk olanlarını veya erişkin olmayanlarını tanımlamaktadır. TDK’nin kadın-erkek tanımlarında cinsel ilişkide bulunmuş olmak veya kız-oğlan tanımlarında

¹ “Kızlık soyadı” deyimi dildeki kullanımının “bekârlık soyadı, evlenmeden önceki soyad, evlilik öncesi soyad, ilk soyadı” gibi kelime gruplarıyla değiştirilmesi ve kullanımına toplumsal olarak tepki gösterilmesi gereken bir ifadedir.

cinsel ilişkide bulunmamış olmak gibi bir açıklama yoktur. Ayırıcı özellik cinsin çocuk olması /erişkin olmaması veya erişkin olmasıdır.

TDK'nin *kız* tanımında olmamasına rağmen *kızlık* kelimesinin tanımında cinsel ilişkide bulunmamış olmaya dair bir açıklama vardır. Toplumdaki algıya göre ise kadını kızdan, kızı kadından ayıran; bireyin herhangi bir cinsel birliktelik yaşamış ya da yaşamamış olmasıdır. Yine bu algıdan yola çıkarak dışı bir bireyden bahsederken onu kadın veya kız olarak tanımlamaktan kaçınılmaktadır. Çünkü *kadın* kelimesi kullanıldığında karşı tarafın kendini ‘*kız*’ statüsünde görmesinden dolayı, rahatsızlık duyarak tepki verebileceği düşünülür. Buradaki temel sorun, toplumdaki *kadın-kız* farkının cinsel yaşam temelinde ele alınmasıdır. En nihayetinde cinsel anlamda hiç birliktelik yaşamamış yaşlı birine *kız*, küçük yaşta birliktelik yaşamış birine de *kadın* denilemeyeceği için dilin bu kullanımı gerçek yaşamla örtüşmemektedir. Halk arasında bireyin, yaşa ve cinsiyete bağlı olmadan, bakır/bakire olduğunu belirten *kızoğlan*, *kızoğlankız* kelimeleri kullanılmaktadır. Bu sebeple reşitlik belirten on sekiz yaş altının *kız*, on sekiz yaş ve üstünün *kadın* olarak tanımlanması; bu ayrımın yaşa dayandırılması sorunun çözümü için bir seçenektir.

Kızlık kelimesine eş değer olarak ise oğlanlık diye bir kelime bulunmadığı için, *erkeklik* kelimesi incelenmiştir. Kızlık, ‘bireyin cinsel yönden herhangi bir ilişkide bulunmamış olması’ anlamını barındırırken bunun tam aksine ‘bir erkeğin cinsel yönden görevlerini yerine getirmesi’ erkeklik olarak tanımlanmaktadır.

Kadın-kız kelimeleri ve ayrımı üzerinde yaşanan anlamsal dil sorunu, *erkek-oğlan* kelimeleri üzerinde yaşanmamaktadır. Toplumun genel algısına göre oğlan-erkek ayrımında da cinsiyete gönderme vardır.

Ancak kadınlarda var olan fizyolojik yapı erkeklerde bulunmadığından cinsel geçmişleri üzerinden tanımlanmamaktadırlar. Bu sebepten ki yakın geçmişte ortaya çıkan “Bayan değil, kadın diyeceksiniz!” gibi “Bay değil, erkek diyeceksiniz!” şeklinde bir sav veya slogan toplumda yaygınlaşmamıştır. Bayan yerine kadının kullanılmasını önerenleri feminen bir bakış açısına yönlendiren durumlardan biri de bu ayrımın yalnızca kadın cinsiyeti için yapılmasıdır. Ancak kadın-kız kelimelerinden türemiş her kelime grubunun aynıyla erkek-oğlan kelimeleri üzerinde de türemiş olmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır.

Yukarıdaki kelimelerin öncelikle hangi amaçla kullanılacağı önem arz etmektedir. Aşağıdaki tabloda sözlük tanımlamaları ve toplumdaki kullanım amaçlarına göre kelimeler sınıflandırılmıştır:

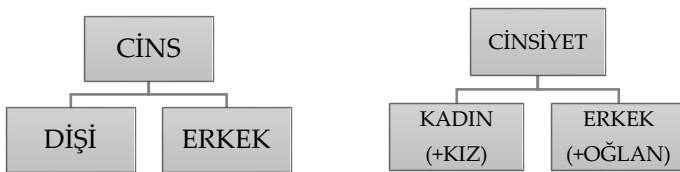
Tablo 1. *Kelimelerin Kullanım Amaçları*

Hitap ve Seslenme Amacıyla Kullanılanlar	Cinsiyet Belirtme Amacıyla Kullanılanlar	Tanımlama/ Bahsetme Amacıyla Kullanılanlar	Cinsel Durum Belirtenler
Bay	Erkek	Adam	Kızlık
Bayan	Dişi	Karı (Argo)	Erkeklik
Bey	Kadın	+	
Beyefendi	Oğul / Oğlan	Hitap ve Seslenme	
Hanım	Kız	Amaçla Kullanılan	
Hanımfendi			
Hatun			
Oğul			
Kız			

Normalde cinsiyet belirtme amacıyla kullanılan *kadının*, “*Ayşe Kadın*” gibi hitap etme amacıyla kullanıldığı örneklerle de rastlanmaktadır. Ancak bu kullanım genellikle kişinin ismiyle birlikte kalıplaşmış durumlarda kullanılmakta olup günlük hayatta hitap etme amacıyla kullanımının yaygın olmadığı düşünülmektedir.

Tablo 1’deki cinsiyet belirtme amacıyla kullanılan kelimeler ise cins ve cinsiyet başlıkları altında sınıflandırılmalıdır. Cins, cinsiyeti de kapsayan daha geniş bir anlam evrenine sahiptir. *Dişi* ve *erkek* cinsleri, *kadın* ve *erkek* cinsiyetlerinin varlığını kapsamaktadır. *Dişi* cinsindeki bireyin hayvan, bitki veya insan olmasına bağlı olarak kullanılan kelime değişirken karşıt cinsde hepsi için ortak olarak *erkek* ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 1. Cins ve Cinsiyet

Tablo 2. *Hitapların Kullanım Şekilleri*

Hitap	Kullanım Şekli	Örnek	Kullanım Durumu
Bay, Bayan	*Ad ve soyadlardan önce	*Bay Güven, Bayan Güven *Bay Ahmet, Bayan Ayşe	Yaygın değil.
	*Ad yerine	*Az önce sizi bir bay aradı.	Bay yaygın değil.

		*Az önce sizi bir bayan aradı.	Bayan yaygın.
Bey, Hanım	*Adlardan sonra	*Ahmet Bey, Ayşe Hanım	Yaygın.
	*Ad yerine	*Az önce sizi bir bey aradı. *Az önce sizi bir hanım aradı.	Yaygın.
Beyefendi, Hanımefendi	*Adlardan sonra	*Ahmet Beyefendi, Ayşe Hanımefendi	Yaygın.
	*Ad yerine	*Az önce sizi bir beyefendi aradı. *Az önce sizi bir hanımefendi aradı.	Yaygın.

Bay-bayanın ad ve soyadlardan önceki kullanımı ve *bayın* ad yerine kullanımı hariç diğerlerinin kullanımı yaygındır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere *beyefendi* ve *hanımefendi*, *bey* ve *hanımın* ifade ettiğinden daha fazla saygı göstermek amacıyla kullanılmaktadır. *Bey*, *baya* göre daha kibar, daha nazik ve yumuşak bir ifade olarak kabul edilmektedir (İmamova, 2010). “Ali Bey, sizi bekliyorlar.” ile “Bay Ali, sizi bekliyorlar.” cümlesi arasında nezaket ve samimiyet açısından büyük bir fark vardır.

Göker (2001), *bay* ve *bayan* kelimelerine dair şu açıklamada bulunmuştur:

“Dilimizde *bay* ve *bayan* kelimelerinin yalnız mektup zarflarında ve dublaj Türkçesinde kullanılmasının sebebi bu kelimelerin unvan adı olarak kullanılmaya elverişli olmamalarındandır. Bu kelimeler sıfat olarak da kullanılmaya elverişli değildir. Dilimizde ‘*Bay Ali*’ kullanışı benimsenmemiştir; ‘*Ali Bey*’ şekli doğrudur. Çünkü dilimizde unvan bildiren kelimeler sonda bulunur. Bugün *bay* ve *bayan* kelimeleri mektup zarflarında da terk edilme yolundadır. Bu kelimelerin yerine sayın sıfatı kullanılmaktadır. Bu kelimelerin Türkçeye aykırılığı yüzünden Nurullah Ataç beğenmediği kişilerden bahsederken *bay* kelimesini, beğendiği kişilerden bahsederken de *bey* kelimesini kullanarak kelimeye anlam nüansı kazandırmaya çalışmıştır.”

Hanım; TDK’nin tanımına göre hem kadınlar hem de kızlar için kullanılan, anlam evreni “iyi” üzerinde yoğunlaşmış bir kelimedir. Efendi kelimesinin eklenmesiyle oluşmuş *hanımefendi* ise tüm dişi bireylere hitap etmek veya seslenmek için toplumun geneli tarafından “risksiz”, “kibar” ve “saygılı” bir ifade olarak kabul görmekte ve kullanılmaktadır. *Bey* ve *beyefendi* kelimelerinin anlam evreninin ise “saygı” üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. *Beyefendinin* tanımında yer alan ‘terbiyeli’ açıklamasının *hanımefendide* yer almaması dikkat çekicidir.

Hatun kelimesi bir erkek tarafından karısı için kullanıldığında “eş” anlamına gelirken sevgili veya herhangi başka bir kadın için kullanıldığında argo bir ifade olarak algılanmaktadır.

Tablo 3. *Bayanın Yanlış Kullanıldığı Yerlere Örnekler*

Yanlış	Doğru
8 Mart Dünya Bayanlar Günü	8 Mart Dünya Kadınlar Günü
25 Kasım Bayanlara Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü	25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü
Bayan-Erkek Wc	Kadın-Erkek Wc
Bayan-Bay reyonu	Kadın-Erkek Reyonu
Bayanlar Ligi	Kadınlar Ligi
Bay-Bayan Kuaförü	Kadın-Erkek Kuaförü
Bayan Kurbağa Gece Lambası	Kadın/Dişi Kurbağa Gece Lambası
Bayan doktor/avukat/işçi vs.	Kadın doktor/avukat/işçi vs.

Yukarıda hitap etme değil, cinsiyet belirtme amacı olan kullanımlar örneklendirilmiştir. Ancak amacın hitap etmek, birilerine seslenmek olduğu durumlarda “Kadın/Kadınlar!” veya “Erkek/Erkekler!” kullanılamaz. Örneğin bir konferans ortamında “Kadınlar ve erkekler, hepiniz hoş geldiniz!” denemez. Tablo 1’de “Hitap ve seslenme amacıyla kullanılan” ifadelerden birisi tercih edilmelidir. Bu noktada;

- “Bayanlar, baylar! Hepsiniz hoş geldiniz.”,
- “Hanımlar, beyler! Hepsiniz hoş geldiniz.” veya
- “Hanımefendiler, beyefendiler! Hepsiniz hoş geldiniz.”

cümlelerinden herhangi birinin kullanılmasında bir sakınca ve yanlış bulunmamaktadır.

Bir kadından bahsederken;

- “Sizi şuradaki bayan sordu.”
- “Sizi şuradaki hanım/hanımefendi sordu.”
- “Sizi şuradaki kadın sordu.”

cümlelerinde amaç gelen kişinin cinsiyetini belirtmek değildir. Bu sebeple ‘kadın sordu’ ifadesi hem anlam açısından uygun değildir hem de kibar bir tanımlama olmamaktadır. Burada *bayan*, *hanım*, *hanımefendiden* birini kullanmak arasında herhangi bir fark ve yanlışlık bulunmamaktadır.

YÖK Ulusal Tez Merkezi yüksek lisans ve doktora tezlerinde *bayan* kelimesi ile tarama gerçekleştirildiğinde kelimenin akademik olarak da yanlış

kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu çalışmalarda asıl amaç çalışma konusundaki bireylerin cinsiyetlerini belirtmek iken “bayan sporcu, bayan basketbolcu, bayan öğrenci, bayan sporcu, bayan güreşçi, bayan pantolonu, bayan müdür, bayan voleybolcu, bayan hokeyci, bayan yönetici, bayan atlet, bayan giyim, bayan kuaför, bayan kursiyer, yetişkin bayanlar, bayan din görevlisi, genç bayan, bayan öğretmenler, çalışan bayanlar, bayan milli takımı, orta yaş erişkin bayan, bayan judocu, genç yetişkin bayanlar, bayan iç giyim, yaşlı bayanlar, genç erişkin bayanlar, bayan doktor ve hemşireler, bayan mutasavvıf, bayan tüketici, bayan tenisçi, bayan hastalar” gibi yanlış kullanımlarla karşılaşmaktadır. Bu yanlış kullanımların daha çok spor, giyim, eğitim, sağlık gibi konu başlıklarındaki çalışmalarda olduğu görülmüştür.

Yine YÖK Ulusal Tez Merkezi yüksek lisans ve doktora tezlerinde *kadın* kelimesi ile tarama gerçekleştirildiğinde kelimenin doğru kullanımına dair örneklerle karşılaşmıştır. Cinsiyet belirtme amacı olduğu için “evli kadınlar, kadın kimliği, kadın yönetmenler, çalışan kadınlar, kadın sanatçılar, kadın birliği, kadın girişimciler, kadın emeği, kadın dernekleri, kadın sorunları, kadın hakları, kadına yönelik şiddet, kadın işgücü, kadın bakış açısı, kadın karakterler, kadın şairler, Müslüman kadınlar, kadın yazarlar, kadın romancılar, kadın polisler, kadın dergisi, kadın fotoğrafçılar, kadın-erkek eşitliği, kadın sporcu, kadın doğum, kadın hasta, gebe kadınlar, kadın akademisyenler” ifadelerinde kadın kelimesinin kullanımı doğrudur. Bu kullanımların daha çok sosyoloji, gazetecilik, siyasal bilimler, psikoloji gibi konu başlıklarında kullanıldığı görülmüştür.

4. Sonuç

Dilde her kelimenin bir kavram dünyası vardır. Bu dünya, yüzyıllar içerisinde dilin farklı şekillerde kullanımıyla donanmış, zengin bir içeriktir. Bireylerin dil kullanımı ile dilin genel kuralları arasında karşılıklı etkileşime dayalı bir döngü söz konusudur. Bu sebeple dille ilgili bir problemin varlığında her ikisini de göz önüne alarak çözüm üretilmelidir.

Son yıllarda toplumun geneli tarafından “Bayan değil, kadın!” sloganı ile dile getirilen bir problemin varlığı göze çarpmaktadır. Bir kadına hitaben veya ondan bahsederken bayan ifadesinin kullanılması özellikle kadınlar tarafından rahatsız edici karşılanmaktadır. Bu kullanımın önüne geçmek için de çeşitli mecralarda “Neden bayan değil kadın denmelidir?” teması çerçevesinde açıklamalar yapılmaktadır.

Tanımlar incelendiğinde *erkek* ve *kadın*ın cinsiyet, *bay* ve *bayanın* hitap ve tanımlama ifadeleri olduğu görülmüştür. *Oğlan* ve *kız* da cinsiyet belirtmekle beraber kadın ve erkek cinslerinin çocuk olanlarını/erişkin olmayanlarını tanımlamaktadır.

Kadın ve *kız* tanımlarında ayırıcı özellik olarak bireyin cinsel geçmişi temel alınmaktadır. Bu yüzden kendini kadın olarak tanımlayan bireye kız, kız olarak tanımlayan bireye kadın denmesinin muhatabı rahatsız edebileceği

düşüncesiyle toplumda bu kelimelerin kullanımında bir tedirginlik yaşanmaktadır. Bu yüzden iki kelimedede anlam ayırıcı özellik olarak on sekiz yaşın ölçütü olarak belirlenmesi konuya çözüm olabilecek önerilerdendir. Nitekim bireyin cinsel durumunu belirtmek için dilde kızıoğlan/kızıoğlankız gibi kelimeler bulunmaktadır.

Bayanın kullanılmasına tepki gösterilmesinin çeşitli sebepleri vardır. Bunlar:

1. *Bayanın* erkekler için kullanılan *bay* (*bey*, *ulu*, *kibar*) kelimesine hiçbir dönemde dişilik anlamı görülmeyen ‘-an’ ekinin eklenmesiyle oluşmuş olması,
2. ”Kelime ‘bay-’ fiilinden türemiştir.” şeklindeki yanlış algı,
3. *Bayanın* ‘kadın mı kız mı’ ayrımı yapmaktan kaçınmak için kullanıldığının düşünülmesi,
4. Erkekler için *erkek* kullanıldığında kadınlar için *bayan* kullanılmasıdır.

“Bayan değil, kadın!” sloganı temelinde “Ne bayan ne hanım, kadını kadını”, “Sensin Bayan!”, “Biz kimseyi baymıyoruz! Kadını.” gibi cümlelerle tepki gösterilmektedir. Bu sloganlar hem kendileriyle çelişmekte hem de yanlış bilgilere dayanmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere *bayan*, *hanım* ve *kadın* kelimelerinin kullanım amaçları ve alanları farklıdır. *Bayan*, ‘bay-’ fiilinden türememiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta kelimenin hangi amaçla kullanıldığdır. *Bayan* eğer cinsiyet belirtilmesi gereken bir durumda kullanılıyorsa, kelimenin cinsiyet belirtmediği açıklamasıyla, kadın denmesi istenebilir. Ancak hitap ve seslenme amacıyla kullanıldığı durumlarda Türkçenin etimolojisine, dil bilgisine, kültürene; kadının varlığına, sahip olduğu değere ve haklarına aykırı bir durum teşkil etmediği için tepki gösterilmesi yersizdir. Kadın kelimesinin çağrıştırdığı cinsellikten kaçmak için bayanı kullananların gerici ve tutucu olduğu konusunda da toplumsal bir algı oluşturulmaktadır. Hâlbuki önemli olan, yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere, kelimelerin anlamları ve kullanım amaçları göz önüne alındığında ortaya, kişi/kişilere en uygun ifadenin seçilmesidir.

Kaynaklar

- Alkan Ataman, H. (2018). *Türkiye Türkçesinde hitaplar* [Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Aydın, N. (2018). Kız-kadın kimliğinin oluşumu ve kadına bakış bağlamında toplumsal algıya yön veren atasözleri, *SEFAD*, (39) 169-180.
<https://doi.org/10.21497/sefad.443454>
- Ayverdi, İ. (2006). Kubbealtı lugatı misalli büyük Türkçe sözlük. Kubbealti.
- Bay. (t.y.). *Nişanyan Sözlük* içinde. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bay> sayfasından erişilmiştir.
- Bayan. (t.y.). *Nişanyan Sözlük* içinde. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bayan> sayfasından erişilmiştir.
- Çağatay, S. (1963). Türkçede “Kadın” İçin Kullanılan Sözcükler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı -Belleten*,10,13-49.

- Ergin, M. (2013). *Orhun abideleri*. Boğaziçi.
- Erkek. (t.y.). *Nişanyan Sözlük* içinde. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/erkek> sayfasından erişilmiştir.
- Göker, O. (2001). Uygulamalı Türkçe bilgileri III. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Güden, M. P. (2006). *Dilde cinsiyet ayrımcılığı: Türkçenin içerdği eril ve dişil ifadeler bakımından incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- İmamova, H. (2010). Türkiye Türkçesi ile Özbek Türkçesinde nezaket anlamı taşıyan seslenmeler. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 42, s. 1-10. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunitaed/issue/2881/39732>
- Kadın. (t.y.). *Nişanyan Sözlük* içinde. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kad%C4%B1n> sayfasından erişilmiştir.
- Nişanyan, S. (2007). Sözlere soyağacı çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü. Adam.
- Püsküllüoğlu, A. (1999). Türkçe sözlük. Doğan.
- Resmi Gazete, Resmî Gazete Tarihi: 29.11.1934 Resmî Gazete Sayısı: 2867, <http://mevzuat.gov.tr> 25 Kasım 2021 tarihinde erişilmiştir.
- Türk Dil Kurumu. (2011). Türkçe sözlük. TDK.
- Turan, Pınar. Bayan Değil Kadın. <https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/pinar-turan/bayan-degil-kadin-2-5657418/> 26.06.2020 sayfasından erişilmiştir.
- Çağbayır, Y. (2007). Ötüken Türkçe sözlük. Ötüken.